

K R I T I K A I B I B L I O G R A F I J A

ALEKSANDAR STIPČEVIĆ, *Gli Illiri*, Collezione Uomo e mito, vol. 51, Casa editrice Il Saggiatore, Milano 1966.

U italijanskoj seriji „Uomo e mito“, koja odgovara engleskoj seriji „Ancient Peoples and Places“ i francuskoj „Mondes Anciens“, pojavila se pre izvesnog vremena knjiga Aleksandra Stipčevića o Ilirima. Ove serije o starim i zaboravljenim kulturama i narodima, namenjene uglavnom širem krugu čitalaca i zbog toga pisane na jedan popularniji način, često su snabdevene naučnim aparatom i literaturom pa mogu da korisno posluže i užem krugu stručnjaka. Zbog toga želimo da progovorimo na ovome mestu nekoliko reči o Stipčevićevoj knjizi, pogotovu što ona obrađuje materiju koja se odnosi na našu zemlju i predstavlja prvi poduhvat ove vrste u obradi ilirske kulture.

Držeći se ustaljene šeme ovih serija u izlaganju materijala Stipčević je materiju podelio u pet poglavlja. U prvoj glavi on govori o antičkim izvorima i topografiji pojedinih ilirskih plemena pripisujući Ilirima najveću moguću rasprostranjenost pri sadašnjem stanju istraživanja toga problema, od Molosa i Tesprot na krajnjem jugu, do Istra i Veneta na severozapadu i Jasa i Andizeta na severu, ali zadržavajući pri tome izvesne rezerve u pogledu perifernih plemena gore pomenute oblasti. Zatim se osvrće na tragove ilirskih prodora u Italiji, Grčkoj i Maloj Aziji i govori o etnogenezi Ilira, iznoseći različita shvatanja ali ne opredeljujući se konačno ni za jedno, pri čemu ističe nehomogenost ilirske teritorije i verovatno različito poreklo pojedinih ilirskih grupacija. U drugom poglavlju je reč o istoriji Ilira, uglavnom na osnovu sačuvanih pisanih izvora. Stipčević insistira na značaju ranih država Liburna, Enheleja i Taulanata i grčoj kolonizaciji Jadrana ali naročito opširno govori o ardijejskoj državi iz druge polovine III veka pre n. e. Zatim iznosi ratovanja Ilira sa Rimljanima i potpuno pokorenje Balkanskog poluostrva posle Batonovog ustanka 6—9 g. n. e., sa osvrtom na romanizaciju Ilira i njihov život u Rimskoj imperiji, pominjući takođe glavne rimske careve — Ilire. U trećoj glavi govori o životu Ilira kombinujući istorijske podatke i arheološki materijal: o geografskim uslovima, fizičkom izgledu, medicini, pićima, muzici, kostimu, nakitu, naseljima i stanovima, oružju, vojsci, taktici i strategiji, ratnoj mornarici, poljoprivredi, stočarstvu, lovu, ribolovu, obradi metala, trgovini, novcu, gusarstvu, keramici, staklu, društvenom uređenju, završavajući sa ilirskim jezikom. Četvrta glava je posvećena duhovnom životu Ilira pa obrađuje umetnost, religiju i pogrebne običaje. U poslednjem delu, najzad, Stipčević govori ukratko o ilirskim sirvivalima u kasnije vreme u kulturama Balkanskog poluostrva.

Mora se odmah priznati da Stipčevićev posao nije bio lak i da je pisati jednu monografiju o Ilirima neuporedivo teže nego o bilo kome drugom narodu toga doba: Skitima, Keltima ili Iberima. Pre svega zato što etnogeneza Ilira kao ni njihova geografska rasprostranjenost ne mogu još uvek da se odrede precizno i pored velikog napretka u tome pogledu u poslednje vreme, zahvaljujući naročito jugoslovenskoj nauci, što se najbolje vidi iz dva poslednja simpozijuma u Sarajevu¹. Mnoga

¹ Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u prastorijsko doba, održan 15. i 16. maja 1964., Sarajevo 1964; Simpozijum o Ilirima u antičko doba, održan 10. do 12. maja 1966. Sarajevo 1967.

pitanja još uvek ostaju otvorena, počevši od onih krupnih, gore pomenutih, do manjih ali isto tako važnih, kao što su kostim, nakit ili vojska, o čemu još ne postoje posebne veće studije, mada bi se već sada našlo možda dovoljno materijala za njih. Iz tih razloga se može diskutovati o mnogim Stipčevićevim stavovima, ali se oni ne mogu često ni ubedljivo dokazati ni potpuno pobiti, pa zbog toga, imajući takođe u vidu popularnu namenu ove edicije, mi nećemo analizirati sva mesta o kojima postoje različita mišljenja i ograničićemo se samo na neka zapažanja koje bismo želeli ovde da istaknemo.

Stipčević je dobro uočio dispartatnost ilirske teritorije i uticaje sa različitih strana na formiranje pojedinih ilirskih grupa, koji su doveli do različitih rezultata i različite materijalne i duhovne kulture u pojedinim ilirskim oblastima. Pitanje je, međutim, baš u vezi sa ovim razlikama koje su očigledne, da li je naziv ilirski opravdan za sve one grupe i plemena koja Stipčević iznosi? Čini nam se pri tome da su kretanja na ilirskoj teritoriji posle stabilizacije halštatske kulture, tokom poslednjeg milenijuma pre n.e. bila od izvesnog značaja pa je bilo bolje dati dve karte rasprostiranja ilirskih plemena, jednu iz VI ili V veka pre n.e., a drugu iz II ili I veka pre n.e., umesto jedne, čime bi situacija postala jasnija i sačuvalo se vremensko jedinstvo. Čini nam se takođe da antički pisci nisu korišćeni sa dovoljno kritičnosti, što je s jedne strane i razumljivo s obzirom na popularnu stranu knjige i potrebu za određenim faktima. Navešćemo ipak odeljak o antičkim izvorima na početku knjige u kome Stipčević ističe da su Grci u najstarije doba smatrali Ilirima plemena na Jadranskoj obali od Krfa do Neretve, previdajući, izgleda, ono mesto kod Herodota gde se pominju reke Angros i Brongos koje izviru u zemlji Ilira². Insistirajući uopšte na Ilirima na Jadrani, Stipčević navodi Alkmana³, spartanskog pesnika iz VII veka pre n.e., koji peva samo o Venetima, kao najstariji izvor o Ilirima. Čini nam se takođe da preuveličava značaj Teopompa a naročito Apijana, koga stavlja u II vek pre n.e. umesto u II vek n.e.

Zanimljivo je treće poglavlje Stipčevićeve knjige u kome on prikazuje život Ilira. I ovde je slika fragmentarna zbog nedovoljnog poznavanja izvora ali se vrlo dobro potvrđuje nejednakost materijalne kulture pojedinih ilirskih plemena. Zanimljivo je da on naročito mnogo govori o Japodima, čija materijalna kultura svakako nosi u sebi mnogo originalnog ali se baš zbog toga dosta razlikuje od nalaza ilirske kulture u užem smislu koja bi možda mogla da se veže za liniju Glasinac — reka Mati u Albaniji — Dodona. U ovaj kulturni kompleks ulazi i nalaz iz Novog Pazara, koji, mada, nažalost, još uvek nepublikovan u celosti, nije smeo da ostane nepomenut u Stipčevićevoj knjizi.

Što se tiče duhovne strane života Ilira, zadržali bismo se za trenutak na ilirskoj umetnosti. Pre svega pozdravljamo datiranje nekih od japodskih urni u V vek pre n.e., mada smo taj datum, u jednom radu koji je u štampi, pomerili do druge polovine VI veka. Međutim spomenici iz okoline Bihaća i Nezakcijuma predstavljaju samo neuspele epizode u razvoju ilirske monumentalne umetnosti i vezani su za plemena koja, strogo uzevši, i ne pripadaju ilirskom jezgru. Zbog toga je možda bilo bolje insistirati više na ilirskoj primenjenoj umetnosti i povezati sa njom nakit koji je u izvesnom smislu jedina verna slika stepena razvoja ilirske umetnosti. Stipčević istina s pravom ističe nepostojanje posebnog umetničkog stila kod Ilira i težnju za geometrizacijom svih oblika ali to nedovoljno dokumentuje. Ne bismo mogli da se složimo sa njegovim izrazom „apstraktna umetnost“, utoliko pre što ga primenjuje i za kolica sa pticama sa Glasinca. Na sličan način je obrađena i religija gde je težište stavljeno na doba odmah posle rimske okupacije i na rimskoilirska antropomorfna božanstva dok je relativno malo rečeno o ranijim ilirskim verova-

² Her. IV, 49; up. Marić, Starinar 1952—3, 32.

³ Alcmane di Sardi: Sardi je verovatno štamparska greška od Sardi. (up. Crusius, FWRE I, s. v. Alkman).

njima i verovanjima u Gvozdeno doba uopšte, koja su vukla svoje korene možda još iz simbola Kasnog bronzanog doba i ranog Halštata⁴.

Najzad dve reči o literaturi. Jedan je nemački naučnik pre nekih desetak godina izrazio sumnju u vrednost korišćenja materijala iz naše zemlje koji se odnosi na metalno doba⁵, međutim i pre toga ali naročito posle toga mnogo je urađeno i mnogo napisano u našoj nauci i jedan džinovski korak unapred je učinjen, posebno u proučavanju Ilira. Čini nam se da je bilo potrebno ukazati na taj moment, bez obzira gde je knjiga štampana, kroz navedenu literaturu u kojoj bi pojedini značajni radovi jugoslovenskih zaslužnih lingvista, istoričara i arheologa bili više zastupljeni.

Knjiga Aleksandra Stipčevića „Iliri“, i pored ovih uzgrednih primedbi kao i drugih nenavedenih ovde, predstavlja nesumnjivo jedan značajan doprinos proučavanju Ilira. Ističemo još jedanput da je Stipčevićeva knjiga prvenac svoje vrste i prva sinteza koja je pokušala da osvetli Ilire sa svih strana. Ovakva sinteza svakako nije preuranjena, štaviše smatramo da bi bilo potrebno da se jedno takvo slično delo pojavi i na našem jeziku. Dekart je rekao na jednom mestu da je lakše ići i izlokanim putem nego bez puta uopšte. Stipčevićeva knjiga nam ukazuje na mnoge nove puteve u rešavanju ilirskog problema.

R. Vasić, Beograd.

ARISTOTELES, *Nikomachische Ethik*. Übersetzung und Nachwort von Franz Dirlmeier. Anmerkungen von Ernest A. Schmidt. Reclams Universal Bibliothek, Stuttgart 1969.

Die renommierte — und vor allem sehr billige — Reclams Universal-Bibliothek hat in ihre Reihe auch gut kommentierte Übersetzungen der Gipfelwerke der antiken Philosophie aufgenommen. So hat sich Vretska' glänzender Einleitung und Übertragung von Platons Staat nun auch Aristoteles' Nikomachische Ethik in Übersetzung von Franz Dirlmeier zugesellt. Dirlmeiers Übersetzung ist nicht neu — in einem Jahrzehnt (1956—1967) sind davon vier Ausgaben beim Berliner Akademie—Verlag erschienen, was an sich schon sowohl die zeitgemässe Bedeutsamkeit der Aristotelischen Schrift als auch die Beschaffenheit von Dirlmeiers Übersetzung bezeugt.

Besondere Beachtung verdient dabei Dirlmeiers Nachwort (S. 361—380), wo gedrängt die Grundzüge der aristotelischen Ethik umrissen werden. Der Verfasser meidet konventionelle Daten und fordert zur Auseinandersetzung heraus. Im weiteren soll nur ein Punkt daraus besprochen werden.

Die Nikomachische Ethik wird von Dirlmeier sozusagen in eine Sphäre der Überzeitlichkeit gerückt. Da ist von der „starken Reduzierung des Zeitbedingten, Geschichtlichen“ die Rede, mit anderen Worten, von der ahistorischen Betrachtungsweise des Aristoteles, wovor auf einem anderen Gebiete W. K. C. Guthrie gewarnt hat (vgl. seinen Aufsatz „Aristotle as a Historian of Philosophie: Some Preliminaries“, The Journal of Hellenic Studies 77, 1957, 35—41). So z. B. liest man u. a. (S. 366): „Es war ein Irrtum, in der Politik des Aristoteles da und dort einen Einfluß der makedonischen Monarchie, also der Zeitgeschichte, zu entdecken, und es war ein hoffnungsloser Versuch, das berühmte Porträt des hochsinnigen Mannes in der Nikomachischen Ethik (IV 7—9) auf den geschichtlichen Sokrates zu beziehen“.

Was das erste, die Einflüsse und die Reflexe der Zeitgeschichte in der Politik betrifft, soll auf E. v. Ivanka, *Die aristotelische Politik und die Städtegründungen Alexanders des Großen* (Budapest 1938), und vor allem auf die allzu wenig beachtete,

⁴ up. G. Kossack, *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas*, Berlin 1954, 15 sqq.

⁵ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Berlin 1959, 12.